

JANUSZ CZ. BAŃCZEROWSKI

Kilka uwag o prawnej ochronie języka polskiego i węgierskiego

Abstract (A Few Remarks on the Legal Protection of the Polish and the Hungarian Language). Due to the processes of integration and globalisation that take place throughout the world, thus also in Europe, there arises a question of what the future holds for small languages and cultures. Will they be able to maintain their identity facing huge and multifaceted competition on conditions imposed by world languages? Or maybe they will be pushed outside the mainstream, suffer decline and lose their prime function. The global interlingual and intercultural processes can change conventions observed in individual nations and ethnic groups. Being aware of such danger the parliaments of many countries, including Poland and Hungary, recognizing language as a cultural phenomenon and a fundamental element of national and cultural identity, came to a decision to provide their language and thus their culture with legal protection. There occurred relevant legal instruments. However, the Polish Language Act differs significantly from its Hungarian equivalent. Its scope is wider and its decisions explicitly formulate the basis of the scheme of the protection of the Polish language and determine its official character. The Hungarian act, on the other hand, is limited to the names of goods and services, offers, advertisements, manuals, information on goods and services, warranty conditions, invoices, bills etc. Moreover, the difference between the two acts concerns the punishments administered for breaching the rules stipulated in the acts. According to the Hungarian act no violation of the rules is subject to a fine. In such cases, the Polish Language Act provides for an appointment of the Polish Language Council as an advisory and consultative institution with certain jurisdiction. In the Hungarian act there is no mention no such principal institution.

Abstrakt. W związku z nasilającymi się aktualnie na całym świecie, w tym również w Europie, procesami integracyjnymi i globalizacyjnymi powstaje pytanie, jaka bliższa i dalsza perspektywa zarysowuje się przed językami i kulturami niewielkich społeczności? Czy będą one w stanie zachować swoją tożsamość w obliczu ogromnej i wielostronnej konkurencji, której warunki dyktują języki światowe, czy też zostaną zepchnięte na peryferie, ulegną degradacji i utracą swoją pierwotną funkcję? Globalizacyjne procesy interlingwalne i interkulturowe mogą zasadniczo zmienić dotychczasowy model życia poszczególnych narodów i grup etnicznych. Dostrzegają to niebezpieczeństwo parlamenty wielu krajów, w tym Polski i Węgier, uznając, że język jako zjawisko kultury jest podstawowym elementem tożsamości narodowej i kulturowej, dlatego podjęły decyzję o prawnej ochronie

języka, a tym samym i kultury. Pojawiły się odnośne akty prawne. Ustawa o języku polskim znacznie różni się od jej odpowiednika węgierskiego. Ma o wiele szerszy zakres, a jej postanowienia konkretnie określają, na czym polega ochrona języka polskiego i jego urzędowy status. Ustawa węgierska ogranicza się właściwie jedynie do nazewnictwa towarów i usług, ofert, reklamy, instrukcji obsługi, informacji o towarach i usługach, warunków gwarancji, faktur, rachunków itp. Różnica między obydwoma ustawami dotyczy również wymierzania kary za wykroczenia w wypadku naruszenia obowiązków określonych w danym akcie prawnym. Ustawa węgierska nie przewiduje kary grzywny. Ustawa o języku polskim przewiduje powołanie Rady Języka Polskiego, która ma charakter instytucji opiniodawczo-doradczej w sprawach używania języka polskiego z określonymi kompetencjami. W ustawie węgierskiej nie ma mowy o utworzeniu podobnej instytucji naczelnej.

1. Język i kultura narodowa w procesie integracji i globalizacji

Procesy integracyjne i globalizacyjne zachodzące w obecnym świecie przenikają niemal wszystkie sfery życia społeczeństw, państw, narodów i grup etnicznych. W swej istocie prowadzą one do zatarcia specyfiki narodowej, a co za tym idzie – również tożsamości językowo-kulturowej.

Język, jak wiadomo, w naszej cywilizacji jest najwyższą wartością człowieka i pełni nie tylko funkcję nośnika komunikacji międzyludzkiej, ale jest również podstawowym elementem kultury danego narodu, utrwalając tym samym jego specyfikę, suwerenny byt. Jeżeli w danym języku zostanie przerwany przekaz międzypokoleniowy, oznacza to koniec istnienia tego języka. W chwili obecnej w Europie dotyczy to przede wszystkim takich języków, jak: wepski (czudzki), wotski, ingryjski (iżorski) czy liwski z grupy bałtofińskiej, używanych na obszarze między Petersburgiem a jeziorem Ładoga (język liwski używany jest na Łotwie, nad Zatoką Ryską). Jak zauważa Bogdan Walczak:

Wycofanie języka ojczystego z nauki, wyższych szczebli systemu oświatowego, środków masowego przekazu informacji itd. i ograniczenie go do sfery życia rodzinnego i prywatnego oznacza – w warunkach dwujęzyczności – początek końca. Dlatego faktycznie zagrożone są na przykład wszystkie języki celtyckie: irlandzki (...) (mimo statusu języka państwowego – obok angielskiego – w Republice Irlandii), szkocki (...), walijski (...) (tak czy owak najżywotniejszy dziś język celtycki) i bretoński (używany we francuskiej Bretanii (...)). Wśród języków słowiańskich do zagrożonych należą języki łużyckie, w szczególności dolnołużycki (...). Warto w tym miejscu przypomnieć, że nie znamy wypadku wskrzeszenia języka, który w ścisłym tego słowa znaczeniu wymarł (Walczak 2007: 93–94).

W kontekście powyższych uwag warto byłoby spojrzeć na dzisiejszą sytuację małych języków oficjalnych na obszarze UE, ponieważ, jak się wydaje, ich obecna pozycja zarówno na terenie danego kraju, jak i poza nim zauważalnie słabnie.

Dialog międzykulturowy i intensywny, trwający przez dłuższy czas kontakt interlingwalny pozostają nie bez wpływu na leksykę i strukturę języków. W wyniku tego procesu dochodzi do zapożyczeń leksykalnych, kalk językowych, przejmowania wzorców słowotwórczych i struktur syntaktycznych. Niektóre języki pełniły w prze-

szłości funkcję języków-pośredników – grecki i łaciński były językami międzynarodowymi, sprzyjając tym samym powstaniu ponadnarodowego poczucia tożsamości kulturowej. Podobnie dzieje się dzisiaj w wypadku ekspansji języka angielskiego.

Tak czy inaczej, globalizacyjne procesy interlingwalne i interkulturowe zmierzają w kierunku zmiany dotychczasowego sposobu życia, mentalności, wzorców kulturowych, systemu wartości, obyczajów, przekonań oraz językowego obrazu świata poszczególnych narodów i grup etnicznych. W tym kontekście warto przytoczyć słowa byłego przewodniczącego Wspólnoty Europejskiej Jacques'a Delors'a:

Problem językowy dotyka korzeni Wspólnoty Europejskiej. Język jest częścią narodowej i osobowej tożsamości, także języki europejskie są częścią wielkiego dziedzictwa kulturowego tego kontynentu. Jeżeli wspólnota będzie nadal rozrastała się, na pewno zwiększą się jej praktyczne trudności oddania należnego szacunku językom swoich państw-członków. Jednak każde rozwiązanie, które to ignorowałoby, zachwiałoby podstawami koncepcji naszej wspólnoty (cyt. za: Blanke 2004: 52).

2. Prawna ochrona języka w Unii Europejskiej i w innych państwach Europy

W sytuacji zachodzącej obecnie na wielką skalę migracji, powstawania wspólnot ponadnarodowych, „europeizacji”, globalizacji i „umiędzynarodowienia” mediów publicznych byt języka narodowego może być zagrożony. Potrzebę prawnej ochrony języka dostrzega sama Unia Europejska, która uznaje pluralizm językowy i kulturowy. Wystarczy wspomnieć art. 22 Karty Praw Podstawowych UE oraz rezolucję Rady Europy z 14 lutego 2002 r., gdzie podkreśla się rolę języków w integracji społecznej, gospodarczej i politycznej. Potwierdza to również sam Traktat o Unii Europejskiej (art. 53 TUE), dając możliwość obywatelom UE korespondowania z instytucjami UE w języku ojczystym (art. 21 TUE). Warto w tym miejscu zauważyć, że w wielu krajach europejskich język narodowy chronią odnośne akty prawne. Dla przykładu można tu wymienić: Białoruś, Francję, Litwę, Łotwę, Macedonię, Mołdawię, Słowację, Słowenię i Ukrainę. W 1999 r. parlament polski uchwalił ustawę o języku polskim, która rok później weszła do krajowego prawodawstwa. W 2001 r. również ustawodawca węgierski podejmuje decyzję o prawnej ochronie języka ojczystego, a tym samym i kultury, uchwalając ustawę o publikacjach reklam gospodarczych, nazewnictwie szyldów sklepowych, a także o niektórych ogłoszeniach publicznych w języku węgierskim (2001. évi XCVI. törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről).

3. Polska i węgierska ustawa o ochronie języka: porównanie

Celem niniejszego artykułu jest porównanie polskiej i węgierskiej ustawy o ochronie języka. Już przy ich wstępnej analizie rzuca się w oczy różnica w nazwie obu ustaw, sugerująca jednocześnie różnicę w ich treści i zakresie.

3.1. Powody wprowadzenia ustawy o języku polskim

Polski ustawodawca, uchwalając ustawę o języku polskim, kierował się przede wszystkim tym, że język polski jest podstawowym elementem tożsamości narodowej (biorąc pod uwagę doświadczenia historii, kiedy walka zaborców i okupantów z językiem polskim była narzędziem wynaradawiania, a także potrzebę ochrony tożsamości narodowej w procesie globalizacji) i dobrem narodowej kultury, która stanowi wkład w budowę wspólnej, różnorodnej kulturowo Europy. Podkreśla się również obowiązek ochrony języka przez wszystkie organy i instytucje publiczne państwa oraz przez obywateli za pomocą wielu działań (art. 3, ust. 1). Są to: dbanie o poprawne używanie języka i doskonalenie sprawności językowej jego użytkowników oraz stwarzanie warunków do właściwego rozwoju języka jako narzędzia międzyludzkiej komunikacji, przeciwdziałanie jego wulgaryzacji, szerzenie wiedzy o nim i jego roli w kulturze, upowszechnianie szacunku dla regionalizmów i gwar, a także przeciwdziałanie ich zanikowi, promocja języka polskiego w świecie, wspieranie nauczania języka polskiego w kraju i za granicą. Zaznacza się przy tym, że ustawa nie narusza przepisów o stosunku państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych, w szczególności dotyczących uprawiania kultu i praktyk religijnych oraz praw mniejszości narodowych i grup etnicznych.

3.2. Powody wprowadzenia ustawy o języku węgierskim

Parlament węgierski potrzebę ochrony prawnej języka motywuje tym, że język węgierski, podobnie zresztą jak w wypadku języka polskiego, stanowi podstawowy element tożsamości narodowej, jest dobrem narodowej kultury, nauki oraz najważniejszym środkiem komunikacji. Z tego względu ochrona języka węgierskiego, przekazanie jego dziedzictwa potomkom, ochrona środowiska językowego, zapewnienie możliwości rozwoju, wynikającego z konieczności dostosowywania się do stale zmieniającej się rzeczywistości, stanowi wspólny obowiązek żyjącego współcześnie pokolenia. Dalej mówi się o tym, że język węgierski, zgodnie z mentalnością narodu węgierskiego, zawsze miał zdolność odpowiedniego reagowania na zewnętrzne wpływy językowe. Jest on wiernym odbiciem historii narodu węgierskiego, począwszy od czasów poprzedzających powstanie państwa, poprzez okres średniowiecza, kiedy kultura europejska zdominowana była przez język łaciński, a następnie poprzez okres świadomej odnowy języka w XIX w., aż po dzień dzisiejszy. We wstępie do ustawy węgierskiej wskazuje się również na to, że rozwój techniki i środków przekazu informacji oraz komunikacji publicznej w ostatnich dziesięcioleciach stworzył nowe możliwości, które pozostają nie bez wpływu na kształtowanie się każdego języka narodowego. Problem stanowi jednak coraz większa liczba zapożyczeń z innych języków. Dlatego dla zrównoważenia niepożądanych wpływów obcych może zajść konieczność wprowadzenia regulacji prawnej. W przepisach ogólnych zwraca się również uwagę na to, że podstawowym warunkiem rzeczywistej swobody przepływu informacji (art. 61 Konstytucji) jest, aby obywatele Republiki Węgierskiej mieli

możliwość odbioru adresowanych do nich komunikatów oraz ogłoszeń dotyczących ogółu społeczeństwa w języku węgierskim. Zaznacza się również przy tym, że ochrona języka węgierskiego leży w interesie całego społeczeństwa, a przede wszystkim wymaga ona szczególnej uwagi ze strony przedstawicieli życia publicznego – głównie gospodarczego, politycznego i kulturalnego.

3.3. Porównanie przepisów ogólnych ustawy polskiej i węgierskiej

Porównując przepisy ogólne obydwu ustaw widzimy, że węgierski akt prawny, w odróżnieniu od polskiego, w ogóle nie precyzuje, na czym ma polegać ochrona języka węgierskiego i jego urzędowy status. Przepisy węgierskie są bardziej ogólne niż polskie, inaczej formułują potrzebę ochrony prawnej języka. Stanowią one jedynie ogólną deklarację intencji ustawodawcy oraz wezwanie do ochrony języka bez jakichkolwiek konkretnych sankcji w wypadku ignorowania tego wezwania. W przepisach ogólnych ustawy polskiej (art. 4) wyraźnie określa się urzędowy status języka polskiego. Stwierdza się, że język polski jest językiem urzędowym konstytucyjnych organów państwa, organów jednostek samorządu terytorialnego i podległych im instytucji w zakresie, w jakim wykonują zadania publiczne, terenowych organów administracji publicznej, instytucji powołanych do realizacji określonych zadań publicznych, organów, instytucji i urzędów podległych organom wymienionym w pkt. 1 i pkt. 3, powołanych w celu realizacji zadań tych organów, a także organów państwowych osób prawnych w zakresie, w jakim wykonują zadania publiczne, organów samorządu innego niż samorząd terytorialny oraz organów organizacji społecznych, zawodowych, spółdzielczych i innych podmiotów wykonujących zadania publiczne. W węgierskim akcie prawnym brak określenia urzędowego statusu języka węgierskiego.

3.4. Zakres ochrony prawnej języka polskiego w życiu publicznym.

Kontrola realizacji ustawy

Rozdział 2. ustawy o języku polskim poświęcony jest ochronie prawnej języka polskiego w życiu publicznym. Mowa jest w nim o tym (art. 5), że podmioty wykonujące zadania publiczne na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dokonują wszelkich czynności urzędowych w języku polskim (chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej). Umowy międzynarodowe zawierane przez Rzeczpospolitą Polską (art. 6) powinny mieć polską wersję językową (chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej). Umowa sporządzona w języku polskim może mieć wersję lub wersje obcojęzyczne (art. 8, pkt 2), a jeżeli strony nie postanowiły inaczej, podstawą wykładni takiej umowy jest jej wersja polskojęzyczna. Jeżeli natomiast stroną umowy, której wykonanie ma nastąpić na terytorium Polski, jest podmiot polski (art. 8, pkt 1), umowę sporządza się w języku polskim. Dalej stwierdza się (art. 7, pkt 1), że języka polskiego używa się w obrocie prawnym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej pomiędzy podmiotami polskimi oraz gdy jedną ze stron jest podmiot polski. Dotyczy to w szczególności

nazewnictwa towarów i usług, ofert, reklamy, instrukcji obsługi, informacji o właściwościach towarów i usług, warunków gwarancji, faktur, rachunków i pokwitowań. Posługiwanie się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wyłącznie obcojęzycznymi określeniami, z wyjątkiem nazw własnych, jest zakazane (art. 7, pkt 3). Obcojęzyczne opisy towarów i usług oraz obcojęzyczne oferty i reklamy wprowadzane do obrotu prawnego (art. 7, pkt 4) muszą jednocześnie mieć polską wersję językową.

Artykuł 9, roz. 2 ustawy polskiej mówi również o tym, że język polski jest językiem nauczania oraz językiem egzaminów i prac dyplomowych w szkołach publicznych i niepublicznych wszystkich typów, w państwowych i niepaństwowych szkołach wyższych oraz w placówkach oświatowych i innych instytucjach edukacyjnych (chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej). Napisy i informacje w urzędach i instytucjach użyteczności publicznej, a także przeznaczone do odbioru publicznego oraz w środkach transportu publicznego sporządza się w języku polskim. Nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy w wypadkach i granicach określonych w rozporządzeniu ministra właściwego do spraw administracji publicznej. Przepisy art. 5–7 oraz 9–10 nie dotyczą nazw własnych, obcojęzycznych dzienników, czasopism, książek oraz programów komputerowych, z wyjątkiem ich opisu i instrukcji, działalności dydaktycznej i naukowej szkół wyższych, szkół i klas z obcym językiem wykładowym lub dwujęzycznych, nauczycielskich kolegiów języków obcych, a także nauczania innych przedmiotów, jeżeli jest to zgodne z przepisami szczególnymi, twórczości naukowej i artystycznej, zwyczajowo stosowanej terminologii naukowej i technicznej oraz znaków towarowych, nazw handlowych oraz oznaczeń pochodzenia towarów i usług.

Kontrolę wykonywania obowiązków, o których mowa w ustawie, sprawuje Inspekcja Handlowa oraz Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Ustawa o języku polskim za łamanie jej postanowień przewiduje karę grzywny do 100 tys. złotych.

3.5. Zakres ochrony prawnej języka węgierskiego w życiu publicznym.

Kontrola realizacji ustawy

Ustawa węgierska, w odróżnieniu od polskiej, mówi jedynie o kryteriach językowych, które muszą być spełnione w wypadku reklam gospodarczych, szyldów sklepowych oraz niektórych ogłoszeń publicznych. Mowa jest o tym (art. 1, pkt. 1), że tekst reklamy gospodarczej, a także zdanie hasłowe – poza nazwą i określeniem przedsiębiorcy oraz znakiem towarowym – określone w ustawie LVIII z 1997 r. o działalności reklamowo-gospodarczej (dalej GRTV), umieszczonej w produktach prasowych w języku węgierskim, w węgierskojęzycznych programach radiowych i telewizyjnych, a także reklamach umieszczonych w wolnej przestrzeni, publikuje się w języku węgierskim niezależnie od sposobu opublikowania reklamy. Kryteria określone w punkcie (1) mogą być spełnione również w taki sposób, że w tej samej reklamie poza tekstem obcojęzycznym (lub jego częścią) zostanie umieszczony jego odpowiednik w języku węgierskim. Punkt (1) nie dotyczy obcojęzycznych

części tekstu, załączników lub oddzielnie wydanych numerów produktów prasowych opublikowanych w języku węgierskim oraz obcojęzycznych programów radiowych i telewizyjnych, a także reklam emitowanych bezpośrednio przed tymi programami lub po nich. W szyldach sklepowych (art. 2, pkt 1) nazwę sklepu – z wyjątkiem nazwy przedsiębiorcy, wyrazu przewodniego oraz znaku towarowego wskazującego na towary sprzedawane w sklepie – a także ogłoszenia służące informowaniu konsumentów zgodnie z ustawą o ochronie konsumentów umieszczone wewnątrz sklepu oraz w witrynach sklepu publikuje się w języku węgierskim. Wymóg ten może być spełniony również w taki sposób, że w tym samym napisie poza tekstem obcojęzycznym (lub częścią tekstu) zostanie umieszczony jego odpowiednik w języku węgierskim, tak samo dobrze widoczny oraz tej samej wielkości jak tekst obcojęzyczny lub jego część.

Artykuł 3 ustawy węgierskiej precyzuje kryteria językowe wobec niektórych ogłoszeń publicznych. Stwierdza się w nim (pkt 1), że napisy zawierające informacje dla obywateli, znajdujące się na terenie publicznym, na budynkach publicznych, na terenie i budynkach prywatnych dostępnych dla wszystkich, a także napisy umieszczone na publicznych środkach komunikacyjnych zarejestrowanych na terenie Węgier, dotyczące bezpieczeństwa przejazdu oraz napisy zawierające informacje dotyczące przejazdu środkami publicznymi publikuje się w języku węgierskim. Warunek ten może być spełniony również w taki sposób, że w tym samym napisie poza tekstem obcojęzycznym (lub częścią tekstu) zostanie umieszczony jego odpowiednik w języku węgierskim, tak samo dobrze widoczny oraz tej samej wielkości co tekst obcojęzyczny lub jego część. Zaznacza się również, że pkt 1, art. 3 nie musi być uwzględniony w wypadku oryginalnych szyldów znajdujących się na terenach, budynkach i budowlach chronionych na mocy ustawy LXIV z roku 2001 o ochronie dziedzictwa kulturalnego. W razie niejasności odnośnie do oryginalności napisu decyzję podejmuje Urząd Ochrony Dziedzictwa na zlecenie organu kontroli.

Zgodnie z art. 4, pkt. 1 kontrolę nad realizacją wymogów zawartych w art. 1 sprawuje Główny Urząd Ochrony Konsumenta oraz Wojewódzki (Stołeczny) Urząd Ochrony Konsumenta. W wypadku reklamy naruszającej przepisy niniejszej ustawy wszczyna się postępowanie zgodnie z kompetencjami prawnymi określonymi w GRTV, mającymi na celu przywrócenie stanu prawnego. Kontrolę nad realizacją postanowień zawartych w art. 2 sprawuje notariusz wydający zgodę na działalność. Jeżeli podczas kontroli urząd stwierdzi zachowanie naruszające przepisy niniejszej ustawy, wszczyna postępowanie zgodnie ze swoimi kompetencjami i odpowiednimi przepisami prawnymi. Kontrolę nad realizacją postanowień art. 3 sprawuje stosownie do miejsca umieszczonego napisu właściwy notariusz, a w mieście stołecznym notariusz stołecznego samorządu, zgodnie z ustawą IV z roku 1957 o przepisach ogólnych dotyczących postępowania administracji państwowej. W wypadku napisów umieszczonych na środkach komunikacyjnych kontrolę sprawuje odnośny urząd kontroli komunikacji, który w razie naruszenia postanowień ustawy wszczyna postępowanie mające na celu przywrócenie stanu prawnego, zgodnie ze swoimi kompetencjami i odpowiednimi przepisami prawnymi.

W ustawie węgierskiej brak jest przepisów karnych przewidujących karę grzywny.

3.6. Rada Języka Polskiego i jej uprawnienia

Ustawa o języku polskim przewiduje powołanie Rady Języka Polskiego, która ma charakter instytucji opiniodawczo-doradczej w sprawach używania języka polskiego z określonymi kompetencjami. Zadaniem jej jest nie rzadziej niż co dwa lata przedstawiać Sejmowi i Senatowi sprawozdanie o stanie ochrony języka polskiego oraz – na wniosek ministra do spraw kultury, ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania, Prezesa PAN lub z własnej inicjatywy – wyrażać, w drodze uchwały, opinie o używaniu języka polskiego w działalności publicznej i obrocie prawnym oraz ustalać zasady ortografii i interpunkcji języka polskiego. Rada Języka Polskiego udziela wszelkich porad dotyczących użycia języka polskiego. W ustawie węgierskiej nie ma mowy o utworzeniu podobnej instytucji naczelnej.

BIBLIOGRAFIA

- Balázs Géza: A magyar nyelv mint lingua franca. In: Polyák Ildikó szerk.: Hetedik Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Budapest. 1997. április 3–5. Külkereskedelmi Főiskola. 1997.
- Balázs Géza: *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A – Z.* Budapest. 1998.
- Balázs Géza: *Magyar nyelvstratégia.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 2001.
- Bañczerowski Janusz: Kötelességünk-e gondoskodni anyanyelvünkéről. In: Magyar Nyelvőr, 1998/1. 16–31. (Reprint in: Fábíán Pál – Lőrincze Lajos: *Nyelvművelés.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1999. 138–155).
- Bárdosi Vilmos: Globalizáció, Európa és nyelv. A francia példa. Magyar Nyelvőr, 2010. 134. évf. 1. szám, 1–15.
- Blanke, Detlev: Języki w Unii Europejskiej i Niemcy o równouprawnieniu... własnego języka. In: Inna(?) Europa. Poznań. 2004.
- Földes Csaba: *Interkulturelle Linguistik. Vorüberlegungen zu Konzepten, Problemen und Desiderata.* Universitätsverlag Veszprém. Edition Praesens. Wien. 2003.
- Fodor István: Nyelvújítás régen és ma – Európában és a harmadik világban. Magyar Nyelvőr, 1997.
- Forrest A.: The Challenge of Languages in Europe. In: Terminologie et Traduction, la revue des services linguistiques des institutions européennes (Luxemburg). 1998. Nr 3.
- Gadányi Károly, Pusztay János (red.): *Közép-Európa: Egység és sokszínűség.* Szombathely. 2002.
- Glatz Ferenc: Hét tézis az Európai Unióról és a nyelvekről. Lingua Frankák, regionális lingua frankák, anyanyelvek és a német nyelv. In: Magyar Tudomány, 2001/7. <http://www.matud.iif.hu/01jul/glatz.html>.
- Kiss Jenő: *Tűndések az Európai Unió nyelvi jövőjéről. Interkulturális kommunikáció: nyelvi és kulturális sokszínűség Európában.* Eötvös Loránd Tudomány, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Tudományos Akadémia, Modern Filológiai Társaság. Budapest. 2006. 84–87.
- Koutny Ilona: Komunikacja międzykulturowa w Europie: angielski i esperanto jako alternatywne środki komunikacji. In: Inna (?) Europa. Poznań. 2004.
- Olszewski Bartosz: Kilka uwag o prawnej ochronie języka polskiego. <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/32215>.
- Walczak Bogdan: Język polski wśród języków świata u progu trzeciego tysiąclecia. In: Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań. 2007.